

ABORDĂRI TEHNICE ȘI ARTISTICO-PLASTICE ÎN CREAȚIA ARHITECTULUI ALEXANDRU BERNARDAZZI

Doctor în studiul artelor la Facultatea Istoria și Teoria Artei a Academiei de Arte „Nicolae Grigorescu” din București. Conferențiar la Catedra Pictură a Facultății Arte Plastice și Design, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. Domenii de preocupare: pictura, grafica etc.

Rodica URSACHI

Abordări tehnice și artistico-plastice în creația arhitectului Alexandru Bernardazzi

Rezumat. Evoluția arhitecturii orașului Chișinău de la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea a fost condiționată de diferiți factori istorici, politici, economici etc., care i-au impus o anumită tipologie stilistică de natură eclectică. Dezvoltarea industriei în țările europene și Rusia contribuie la utilizarea pe larg a noilor tehnologii și materiale în construcție.

În arhitectură are loc divizarea procesului de proiectare pe două aspecte: 1) tehnic-constructiv și 2) artistic-decorativ. De asemenea se atestă o modificare în relația celor două specialități conexe din domeniu – inginer și arhitect. Inginerul-constructor, se axează pe construcția drumurilor, podurilor, edificiilor cu caracter industrial și militar, iar activitatea arhitecților se rezumă la construcția edificiilor civile și religioase cu accent pe latura estetică.

Unul dintre arhitecții cu pregătire în domeniu ingineriei și cunoștințe largi în arhitectura este Alexandru Bernardazzi. Activitatea sa include construcții „tehnice” (drumuri, poduri, gări, turnuri de apă ș.a.) și edificii realizate în diverse stiluri (clasic, gotic, eclectic etc.) (*Clădirea Dumei orășenești, Liceul de fete „Principesa Natalia Dadiani”, Turnul de apă ș.a.*).

Cuvinte-cheie: Alexandru Bernardazzi, arhitectură, arhitect, proiect, urban, decor, stil.

Technical and artistic-plastic approaches in the creation of the architect Alexandru Bernardazzi

Abstract. The evolution of the architecture of the city of Chisinau from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century was conditioned by different historical, political, economic factors, etc., which imposed on it a certain stylistic typology of an eclectic nature. The development of industry in European countries and Russia contributes to the widespread use of new technologies and materials in construction.

In architecture, the design process is divided into two aspects: 1) technical-constructive and 2) artistic-decorative. There is also a change in the relationship between the two related specialties in the field – engineer and architect. The construction engineer focuses on the construction of roads, bridges, industrial and military edifices, and the activity of architects is limited to the construction of civil and religious edifices with an emphasis on the aesthetic side.

One of the architects with engineering training and broad knowledge in architecture is Alexandru Bernardazzi. Its activity includes „technical” constructions (roads, bridges, railway stations, water towers, etc.) and edifices made in various styles (classical, gothic, eclectic, etc.) (*City Duma Building, Girls’ High School „Princess Natalia Dadiani”, the Water Tower, etc.*).

Keywords: Alexandru Bernardazzi, architecture, architect, project, urban, decoration, style.

Arhitectura, îndeosebi cea civilă, se axează pe două funcții fundamentale: 1) utilitară și 2) estetică. Acest raport impune arhitecților anumite cunoștințe din domeniul ingineriei, dar și din sfera artistică. Cu certitudine, fiecare arhitect în procesul formării sale profesionale obține abilitățile corespunzătoare. Dar, în funcție de particularitățile individuale pot exista anumite preferințe sau direcții de manifestare a autorului. Cineva se axează pe proiectarea tehnică a edificiului, altcineva pe latura artistică, decorativă a lui.

Acest aspect a existat permanent, dar s-a intensificat în a doua jumătate a secolului XIX, când în țările europene și în Rusia are loc dezvoltarea economică și industrială (metalurgia, producerea betonului etc.). În perioada respectivă se atestă o creștere rapidă a producerii materialelor de construcții – a cărămizii, datorită apariției cuptorului circular și a benzii de presă, a uscătoarelor ș.a., se perfecționează tehnologia de producere a sticlei etc. [1, p. 105-115]. Noile viziuni și abordări tehnice în arhitectură implică o divizare a procesului de proiectare pe două aspecte: 1) tehnic-construcitiv și 2) artistic-decorativ. Intensificarea procesului tehnologic în construcții, care devine mai complex, impune modificări în relația celor două specialități conexe din domeniu – inginer și arhitect. Din a doua jumătate a secolului XIX apare specializarea inginer-constructor, a cărei funcție este axată pe construcția drumurilor, podurilor, edificiilor cu caracter industrial și militar. Activitatea arhitecților se rezumă la construcția edificiilor civile și religioase cu accent pe latura estetică. Imperativele timpului extind sfera de activitate a inginerilor și asupra arhitecturii civile (în funcție de tipul și caracterul construcției). Ținând cont de principiul organizării funcționale a edificiului, inginerii tot mai mult se implică în acest proces, aplicând metode de calcul matematic complexe. Astfel, la sfârșitul secolului XIX în procesul proiectării apare necesitatea unui inginer consultant, care își asumă partea „matematică” a proiectului.

Alexandru Bernardazzi (1831–1907), arhitectul principal al orașului Chișinău (între

1856–1878), îmbină fructuos ambele aspecte, deși pregătirea sa profesională (absolvent al Școlii de Arhitectură din Sankt Petersburg (1843) cu specializarea „inginer civil”) [2, p. 97], presupune îndeosebi o activitate constructiv-tehnică. În multe proiecte activitatea lui s-a desfășurat în colaborare cu alți arhitecți, el completând și prelucrând proiectele acestora. Aportul său a fost unul substanțial și complex în formarea peisajului urban al orașelor Chișinău, Odessa ș.a. [3, p. 7], deși imaginea generală a edificiilor proiectate de el relevă configurații contrastante atât sub aspect funcțional, cât și stilistic.

Inițial, după absolvirea Școlii de Arhitectură din Sankt Petersburg (1843), Alexandru Bernardazzi este îndreptat la Chișinău (1850), unde activează în cadrul Comisiei pentru construcții și drumuri din Basarabia, în calitate de ajutor de arhitect pentru amenajarea orașelor Akerman și Bender (Tighina), de asemenea pentru construcția podurilor peste râul Nistru și Dunăre în aceste județe.

Activitatea sa este axată îndeosebi pe rezolvarea celor mai variate probleme de inginerie: pavarea străzilor (din 1862) [4], piețelor și crearea unui sistem de alimentare cu apă a urbei (a construit primul apeduct orășenesc format din două turnuri de apă (1892) și sistem de salubritate, împreună cu inginerul englez Garrissom [5, p. 42], amenajarea parcului orășenesc/azi, Parcul „Ștefan cel Mare” (proiectarea aleilor și grilajul din fier forjat (1863) [6, p. 27] (fig. 3); grilaje originale au fost instalate și la gardul *Bisericii Sf. Pantelimon/Biserica Grecească* (1887–1891), și la intrarea în *Capela gimnaziului de fete/Biserica Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla* (1895), la poarta *Conacului urban al familiei Donici/Casa Casso* din strada 31 August 1989, colț Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni, 35, (actualmente sediul Institutului Patrimoniul Cultural al Academiei de Științe) ș.a.), iluminarea străzilor cu felinare cu lămpi de seu și gaz lampant, construcția căii ferate cu caracter militar Tighina–Galați (1877, pentru deplasarea armatei ruse în Balcani), proiectarea tehnică a clădirii pentru pasagerii Căilor Ferate de Sud-Vest (Chișinău–Tighina–Tiraspol, 1871) (împreună

Fig. 1. Biserica Sf. Pantelimon/ Grecească (1887–1891)
(imagine generală, detaliu cu grilaj din fier forjat). Foto R.U.

cu arhitectul Henrich von Lonsky), diguri militare pe Dunăre, poduri în apropierea oraşului Reni ş.a. [2, p. 98-101]. Activitatea sa de inginer a fost îmbinată în paralel cu cea de arhitect, el proiectând în Basarabia peste 30 de edificii arhitecturale, care prin caracterul şi aspectul său au schimbat faţa oraşului Chişinău.

Sfârşitul secolului XIX-începutul secolului XX reprezintă pentru Basarabia o perioadă caracterizată prin importante fenomene politice, ideologice şi culturale. În această conjunctură are loc avântul arhitecturii care a permis apariţia de noi tipuri de clădiri (imobile de locuinţe plurifamiliale (case de raport), gări, clădiri administrative, edificii pentru învăţământ, construcţii industriale, comerciale, hoteluri etc.). Deşi, dezvoltarea arhitecturii oraşului Chişinău a fost determinată de reglementările impuse de către noile autorităţi ruseşti, atestate oficial prin planuri-tip şi legi urbanistice publicate în albume speciale, activitatea arhitectului A. Bernardazzi poate fi considerată una inovatoare pentru acele timpuri, el încercând să modernizeze oraşul. Spre exemplu, în *Conacul Rîşcanu-Derojinski* (1852–1875) de pe strada Bucureşti, 62, colţ str. V. Pârcălab foloseşte pentru prima dată în Moldova grinzi de metal, dar şi elemente de arhitectură şi decor grecesc, precum ar fi meandru

grecesc şi decorul interior din mortar, foarte costisitor pentru acele vremuri; în *Palatul Justiţiei/ Sediul Tribunalului Regional* (actuala Administraţie a Căilor Ferate din Moldova) (1887), realizat în colaborare cu arhitectul H. Lonsky – scară de metal. *Liceul de fete „Principesa Natalia Dadiani”* (1899–1900)/MNAM de pe strada 31 august, 115 (a cărei supraveghere a fost înfăptuită de M.C. Serozzinski şi Mihail C. Cecherul-Cuş [5, p. 97], deoarece în perioada respectivă A. Bernardazzi era implicat în construcţia Hotelului „Bristol” şi a Bursei Noi din Odessa), este dotat cu încălzire centralizată, ventilare, electricitate, reţea de alimentare cu apă, telefon ş.a.

O particularitate a creaţiei lui A. Bernardazzi este utilizarea diverselor materiale în construcţie – piatra albă faţetată sau brută şi cărămidă de două-trei nuanţe. Arhitectul le aplică în funcţie de edificiu şi caracterul său, în diverse variante – piatră albă la parter şi colţul clădirii, cărămidă roşie în peretele de fond (*Şcoala orăşenească Nr. 2 pentru popor* (azi *Liceul „Prometeu”*) (1878) de pe strada N. Iorga, 2, *Liceul de fete „Principesa Natalia Dadiani”* (1899–1900)/MNAM de pe strada 31 august, 115 ş.a.); alternarea pietrei de diferite nuanţe cu elemente din cărămidă roşie (*Biserica Sf. Pantelimon/ Grecească* (1887–1891), *Biserica Armenească*

Fig. 2. Turnul de apă (1892). Foto R.U.

Fig. 3. Gardul din fier forjat al Grădinii publice „Ștefan cel Mare” (1863) (<https://ecology.md/md/page/istoria-parcurilor-din-chisinau-parcul-puskin-denumirea-oficiala-gradina-publica-stefan-cel-mare>).

din Chișinău (1885), (ctitor Oganess Manuc Bei; cu trăsături specifice arabo-musulmane), *Cape-la gimnaziului de fete/Biserica Sfânta Cuvioasa Teodora de la Sihla* (1895), *Turnul de apă* (1892) ș.a.). În cazul edificiilor cu caracter religios, precum este *Biserica Sf. Pantelimon/Grecească* (1887–1891) (fig. 1) ș.a., arhitectul s-a inspirat din „decorul” bisericilor bizantine din secolele XII–XIII, care la rândul lor au fost influențate de zidăria castrelor romane din provinciile imperiului (romanii recurg la această tehnică din considerațiuni pragmatice). Edificii în stilistică „ruso-bizantină” se ridicau în Imperiul Rus în locurile de importanță politică majoră, iar în cazul Basarabiei care se afla la hotarul imperiului și de unde pleca armata rusă la războiul ruso-turc (1877–1878), semnificația ideologic-politică a lor era foarte accentuată și actuală la acel moment [2, p. 104].

Utilizarea acestor materiale în diferite combinații relevă spiritul pragmatic al autorului și, totodată, vastele cunoștințe din domeniu ingineriei. De obicei în perioada respectivă, din cărămida se construiau edificii cu predestinație tehnică (depozite, depouri pentru pompieri, gări), închisori, biserici evanghelice etc., elementele constructive (arcaturile) deasupra ușii, geamurilor. Particularități caracteristice arhi-

tecturii clădirilor cu menire tehnică sunt suprafețele netede ale pereților, cu goluri de ferestre mari, de tip industrial. În aspectul exterior al clădirilor prevalează cărămida roșie aparentă, în contrast cu piatra albă de carieră. Se știe că decorul din cărămidă nu implică practic costuri de întreținere din partea proprietarilor, cărămida este rezistentă la umiditate, foc, și în același timp oferă și o izolație fonică și termică, culoarea cărămizii rezistă în timp, deci frumusețea casei se păstrează, de asemenea pereții din cărămidă sunt rezistenți la cutremure.

Ținând cont de activitatea sa anterioară în calitate de inginer-constructor, s-ar putea de menționat că, pe lângă proprietățile fizice ale cărămizii, Bernardazzi redescoperă și proprietățile estetice ale cărămizii locale care diferă în funcție de tipul, culoarea argilei din zonă. O „deschidere” de oportunități în utilizarea cărămizii roșii de diferite nuanțe se datorează prezenței în apropierea Chișinăului a fabricii de cărămidă a lui E.V. Purcel [7].

Uneori pentru a conferi monumentelor arhitecturale un plus de valoare și intensitate în perceperea estetică, arhitectul recurge la modelaj „cromatic”. Pentru obținerea unui aspect cromatic arhitectul recurge la îmbinarea suprafeței netede din piatră șlefuită de una-două nuanțe cu

Fig. 4. Bursa Nouă, Odessa (1894–1899) (<https://dumskaya.net/news/ot-hrama-torgovli-k-carstvu-muz-odesskaya-filarm-020190/>)

panouri din zidărie de factură aspră (de fracție mică) sau a cărămizii roșii (fondalul peretelui), a pietrei de culoare albă (elemente decorative) ori suprafață vopsită direct cu culoare (galbenă, albastră, verde-pastelat etc.) (*Casa lui I.N. Ivanov/Lidiei Lipcowski* (interpretă de operă) (1873) de pe strada A. Șciusev, 111, colț S. Lazo, *Conacul Râșcanu-Derojinski*, *Liceul de fete „Principesa Natalia Dadiani”*, *Școala orașenească Nr. 2 pentru popor* (1878), *Conacului urban* de pe strada Columna, 130 (anii '80 ai secolului XIX) ș.a.).

Principiul îmbinării utilului și esteticului se întâlnește și în monumentele arhitecturale construite/proiectate în Odessa unde s-a stabilit din 1878 activând în calitate de arhitect principal în Odessa (1879) și la universitatea Novorossiisk din același oraș (1893). Aceasta se referă și la mijloacele tehnice utilizate, și la tipul construcției. Spre exemplu, în construcția *Bisericii evanghelice (luterane)* de pe strada Paster, 62 (arhitect V.A. Șreter), Bernardazzi a recurs la suprafața din cărămidă a edificiului cu ancadrame din piatră albă, „decor” specific bisericilor evanghelice din nordul Europei. În categoria edificiilor cu funcție utilitară se încadrează – *Clădirea depozitelor de stat*, *Clădirea depozitului de vin din apropiere gării* (1890); *Clădirea gării din Odessa* (1879–1883), în colaborare cu arhitectul V.A. Șreter (distrusă în 1944); *Piețe comerciale (bazar)*; *Clădirea filialei din Odessa a Societății Tehnice Ruse* de pe strada Kneajesk, 1

(1887) (în colaborare cu arhitectul E.I. Mesner și inginerul P.S. Cehivich); *Clinica medicală* de pe strada Paster, 62 (în colaborare cu arhitectul N.Ș. Tolvinski); *Spitalul de pe strada Belinski*, 9 (1892), (în colaborare cu arhitecții Schmiden și Schneer); *Casa Invalizilor* (1886, în legătură cu asasinarea în 1881 a Împăratului Alexandru al II-lea) (astăzi sector de poliție al raionului Malinov din or. Odessa, strada Mecinikov, 53), realizat în colaborare cu arhitectul H. Lonsky ș.a. [2, p. 97].

Deși stilistica lor variază (influențe gotice, renescentiste, rusești ș.a.), aceste edificii se caracterizează prin forme clare, masă a volumelor echilibrate, zonare funcțională etc. Sub aspect constructiv, A. Bernardazzi utilizează zidărie din cărămidă (în scop economic) și piatră de diferite nuanțe (pentru expresivitatea decorului). Pentru prima dată Bernardazzi folosește alternarea pietrei de diferite culori cu cărămidă roșie în zidăria fațadei, din considerente pragmatice, în *Casa Invalizilor* (1886) din Odessa (aspectul inițial nu s-a păstrat) [2, p. 104], pe care o va utiliza ulterior în diverse construcții arhitecturale (*Turnul de apă* din Chișinău (1892) (fig. 2) ș.a.). Proiectul acestui edificiu nu a putut fi realizat din cauza costurilor mari propuse de către primii arhitecții, iar Bernardazzi după efectuarea noilor calcule, a propus o versiune mai „economă”. Experiența respectivă a stimulat „descoperirea” și valorificarea proprietăților decorative ale pietrei albe din împrejurimile Chișinăului,

Bernardazzi fiind primul arhitect care a renunțat la tencuiala fațadelor edificiilor, practică până atunci [4, p. 4].

Un monument ce merită o deosebită atenție în creația sa este clădirea *Bursei Noi din Odessa*, actuala clădire a Filarmoniei din Odessa (1894–1899) (fig. 4), a cărui proiect inițial a fost elaborat de tânărul arhitect vienez Vikentii Procasca, dar prelucrat și completat de Bernardazzi, care supraveghea procesul de construcție (în calitate de arhitect principal al orașului). Ținând cont de amploarea construcției, comisia specializată a permis realizarea proiectului, dar cu condiția respectării anumitor condiții, și anume, fațada să nu fie tencuită, dar acoperită cu piatră, cărămidă sau în combinație, și decorată cu elemente din ceramică glazurată. Conform cerințelor, edificiul trebuia să fie realizat în stil „istoric”, și din multitudinea de proiecte propuse (30) a fost selectat proiectul ce amintește de palatele renascentiste italiene, îndeosebi cele din Veneția (Palazzo Ducale), decorate în „stil incrustațional” [2, p. 97].

Analiza edificiilor din diferite țări europene, scoate în evidență o similitudine stilistică a unor construcții cu decorul fațadei clădirii din Odessa. O astfel de asemănare este vizibilă în clădirea „Colegiului Keble din Oxford” (1867–1883, arhitect William Butterfield (1814–1900)) unde, din considerente de economie, s-a utilizat cărămidă roșie, albă, albastră [8, p. 343]. Aceleași nuanțe cromatice se întâlnesc și în decorul „policrom” al fațadei *Bursei Noi din Odessa*, doar că arhitecții au recurs la o tehnologie nouă pentru acea vreme – betonul colorat [2, p. 102–105]. Tehnologia obținerii acestui material este descrisă în revista „Зодчий”/„Zodcii” 1900 №8 unde Bernardazzi menționează meritul ajutorului său Henrich von Lonsky în procesul organizării lucrului cu muncitorii și în obținerea/elaborarea tehnologiei betonului colorat, pentru care, după spusele sale, i-ar conferi titlul de pedagog emerit [2, p. 104]. Bernardazzi și-a exprimat gratitudinea și pentru posibilitatea de a reduce considerabil costurile pentru materiale (care trebuiau aduse din Viena) și pentru personalul calificat ce trebuia invitat din alte țări. Clădirea era electrificată și avea sistem de ventilare.

Într-o cheie asemănătoare, cu tangențe sesizabile ale artei gotice italiene și ale Renașterii Timpurii sunt rezolvate și alte edificii ale acestui arhitect. Spre exemplu, în clădirea *Liceului de fete „Principesa Natalia Dadiani”* (1899–1900)/MNAM de pe strada 31 august, 115 din Chișinău (fig. 5), A. Bernardazzi recurge la elemente arhitectonice și decorative similare clădirii *Bursei Noi din Odessa*. Edificiul este construit din calcar, cărămidă de două nuanțe (material specific construcțiilor nord-italiene), are o intrare accentuată printr-un rezalit cu balcon-tribună încununat cu turnulețe (gotic venețian), ferestre cu arhivolte în bolțari în formă de evantai (gotic florentin, secolul XIV) și deschideri de arcuri trilobate de factură gotică, nișe, cartușe cu însemne heraldice din ipsos. Preferința autorului pentru combinația diferitor stiluri sau variații ale lor, asociate cu o rezolvare tehnică inovativă la acea vreme (încălzire centralizată, sistem de canalizare, ventilare, electricitate, telefon) denotă vaste cunoștințe în domeniu ingineriei și o bună pregătire profesională. Ținând cont de anul construcției, se poate de presupus că autorul a folosit același proiect ca și la *Bursa Nouă din Odessa* cu mici diferențe de proporții și materiale mult mai accesibile (similitudinile sunt evidente).

Stilistica specifică celor două edificii menționate mai sus este prezentă și în *Clădirea Dumei orășenești* (1901–1903)/actuala Primărie a orașului Chișinău realizată în colaborare cu arhitectul Mitrofan Elladi. Clădirea *Dumei orășenești* este realizată în spiritul palatelor urbanistice din perioada Prerenașterii ce se caracterizează prin prevalarea axei orizontale a construcției și a prezenței unui turn înalt, elemente ce corespund conceptului goticului italian. Inspirat din structura arhitectonică a palatelor nord-italiene, autorul rezolvă fațada într-o viziune individualizată, cu accent pe decorul plastic. El apelează la diverse elemente congruente ale stilului gotic italian (sienez, florentin, venețian ș.a.) – ferestre „venețiene” bifore și trifore cu deschideri în arc frânt, turnulețe de colț ale turnului-tribună deasupra intrării, friză susținută de console ce amintesc de mașculii unor

Fig. 5. Liceul de fete „Principesa Natalia Dadiani” (1899–1900) (<https://bibliotecamironcostin.wordpress.com/2020/05/06/женская-гимназия-княгини-натальи-дад/>)

cetăți medievale, festoane din arce ogivale tangente ș.a. Alături de elemente „gotice”, autorul aplică în decorul fațadei și motive ornamentale caracteristice Renașterii italiene – rozete, mascaroane (capete de lei ce trebuiau să simbolizeze statornicia ordinii sociale), flori de crin (însemnul heraldic al orașului Florența), dar și elemente specifice stilului „Modern” – acoperiș înalt în formă de cort cu pantă frântă și creastă în grilaj metalic pe coama acestuia, care nu s-a păstrat [9, p. 56].

Edificii tratate într-un limbaj cu tentă „istorică” de factură gotică se întâlnesc începând din a doua jumătate a secolului XIX aproape în toate marile orașe europene, ele prezentând de obicei „palate comunale” sau edificii obștești (*Palatul Parlamentului din Londra* (1839–1852, arhitect Sir Charles Barry), *Palatul Culturii din Iași* (1906–1925, arhitect Ion D. Berindei), gări ș.a.), deoarece caracterul solemn al Goticului se consideră a fi un excelent mijloc de expresie al puterii. În acest context, ținem să precizăm că în perioadă respectivă se finisează sau se renovează unele edificii medievale, precum este catedrala Notre-Dame din Paris (1845, arhitect Eugene Viollet-le-Duc) [8, p. 344], fațada catedralei Santa Maria del Fiori din Florența (1871–1883; 1887, arhitecți Emilio de Fabris și Luigi del Morro) ș.a.), construirea turnurilor Catedralei din Koln, determinate de descoperirea în arhive a planurilor originale ș.a. [10].

Cu certitudine, și unii arhitecți din spațiul est-european au fost influențați de aceste evenimente, cărora li s-a suprapus și impactul romanului lui V. Hugo „Notre-Dame de Paris” [10, p. 344].

A. Bernardazzi a realizat multiple edificii particulare într-o stilistică eclectică atât în Odessa, cât și în orașul Chișinău (*Hotelul „Bristol”* (1898–1899) de pe strada Pușkin 15, în colaborare cu tânărul arhitect A.B. Mincus (pseudo-baroc), *Casa de raport Vassal* de pe strada Troițkaia, 20, *Casa de raport a Ecaterinei Petrocokino* de pe strada Bazarului, 20 (1893), *Casa de raport a lui Levit*, *Magazinul de tabăcărie* de pe strada Deribasov, 31 (1894) ș.a.) [2, p. 97].

Arhitectura Chișinăului de la hotarul secolelor XIX-XX abundă în imobile realizate în scopuri comerciale, proprietarii apelând în construcția lor, în funcție de posibilitățile financiare, la diverși arhitecți. În Chișinău, Bernardazzi a proiectat mai multe edificii realizându-le în diverse versiuni stilistice (gotic, renascentist, baroc, clasicist etc.). Într-un limbaj cu tentă „istorică” de factură gotică este conceput și *Conacul urban a lui A.D. Inglezi* (1872–1873/1874–1875) de pe strada M. Eminescu, 52, colț strada V. Micle, unde sunt îmbinate variate elemente constructive și decorative alogene (gotice, persane, prerenascentiste). Aici sunt prezente ancadramente ale geamurilor în arc ogival,

arhivoltă din muluri, timpan cu reliefuri ale motivelor orientale – lanțul selgiuc, ciubuce în torsadă, arcaturi ogivale, discuri „florale”, portal proeminent cu turnulețe și decor de inspirație orientală în părțile laterale ș.a. (fig. 6). Într-o stilistică eclectică cu elemente neoclase sunt realizate fațadele *Conacului urban* de pe strada Columna, 130, unde sunt prezente frontoane în segment de cerc, rezalite laterale cu partea superioară în arc și încununate cu frontoane triunghiulare cu volute laterale, pilaștri îngemănați, fride pentru plasarea statuiilor ș.a.

Deși până în prezent nu s-au păstrat proiectele caselor de raport individuale, după stilistica „gotică” întrebuințată, și anul construcției, se poate de presupus că autorul unor edificii este A. Bernardazzi. Această supoziție se referă la *Casa de raport* (1901), (astăzi Procuratura Municipiului Chișinău) de pe strada Armenească, 96, care conform unor surse, a aparținut negustorului Schteinberg [5, p. 91]. Edificiul este realizat în stilistica eclectismului cu îmbinări variate de elemente constructive și decorative alogene, în diverse configurații inedite, și care formează o plastică fascinantă pe suprafața peretelui. Aici se întâlnesc deschideri de arcuri, rezalit cu balcon-tribună încununit cu turnulețe-obelisc și element circular cu însemne „masonice” deasupra fiecărui grup de geamuri, cornișă proeminentă cu arcaturi pe console, elemente quadrilobe sub geamuri, coloane torsionate, festoane etc. Analiza comparativă a imaginii configurative și a unor elemente decorative, vin să confirme opinia apartenenței acestui edificiu marelui arhitect. Aici se întâlnesc turnulețe, arcatură pe console, ferestre „venețiene” (colonete cu fus torsionat) ca și la clădirea Dumei orașenești din Chișinău, festoane ca și la Conacul urban al lui A.D. Inglezi (1872–1873/1874–1875), mândru, ghirlande de flori (în scopul protecției casei), decorul răsuflătorilor de pod de configurație „gotică”, asemănătoare celor de la „Casa de raport a lui Levit” din orașul Odessa, arcuri în muluri cu cheia arcului de asupra ferestrelor de la etaj, flori de lotus aidoma celor de la „Casa de raport Vassal” de pe strada Gogol, 23

din Odessa, floarea de crin – simbolul Florenței (orașul care l-a inspirat cel mai mult), și care se întâlnește și în decorul clădirii Bursei Noi din Odessa ș.a.

Decorul abundent al caselor de raport se poate explica prin cerințele „comerciale”, și anume de a evidenția edificiul respectiv în raport cu altele de acest gen și a rezista la concurență. Aceasta impune o nouă relație între autor și comanditar, arhitectul fiind impus în situația de a găsi noi soluții tehnice și decorative, de „ai da individualitate” edificiului. Am menționat acest monument, chiar dacă nu putem afirma cu certitudine, și din considerente „tehnice”. În acest edificiu, predestinat pentru o clientelă bogată (zona din apropierea pieței era foarte solicitată în acea perioadă), pentru prima dată în Basarabia/Chișinău este utilizat ascensorul, fiecare apartament era dotat cu bloc sanitar (cadă, veceu), încălzirea se efectua „tradițional”, cu sobe de teracotă [5, p. 91].

A. Bernardazzi s-a manifestat activ civic și în calitate de teoretic, el participând la Simpozioanele arhitecților organizate la Petersburg, a scris teze, broșuri și articole cu referință la probleme acelor timpuri din domeniu (era membru al Societății Tehnice Ruse/Imperiale). Printre ele se pot enumera câteva lucrări axate în special pe probleme tehnico-ingineresti, ce vin să accentueze preocuparea sa profesională – „Despre siguranța construcțiilor în timpul incendiului”, „Despre geamuri”, „Despre problemele arhitectului”, „Revizuirea datelor pentru proiectul ventilării catedralei” (1884), „Analiza fisurilor în casa Falc” (1885), „Aviz despre zidirea peretelui Teatrului orașenesc din cărămidă de la fabrica Kortați” (1885), „Istoric despre incendii” (1885), „Modalități de salvare în timpul incendiului” (1886), „Despre amenajarea tavanelor” (1888), „Câteva idei despre organizarea protecției de foc” (1891), „Despre cauza și înlăturarea frigului în casele din Odessa” (1892) (În 1891 a fost membru al Comisiei ce viza problema înlăturării frigului în casele din orașul Odessa) ș.a. [2, p. 100-101].

Creația arhitecturală a lui A. Bernardazzi poate fi caracterizată ca una cosmopolită, el

Fig. 6. Conacul urban al familiei A.D. Inglezi (1872–1875) (imagine generală, detaliu). Foto R.U.

îmbinând mai multe stiluri și tendințe artistice cu accent pe raționalitatea formei constructiv-funcțională și totodată, pe expresia decorului ornamental-plastic. Sub raport tehnic, Bernardazzi s-a manifestat ca un adevărat pionier, el fiind la curent cu ultimele realizări și inovații în domeniul tehnicii (avea acces la revistele de specialitate editate de „Societatea Inginerilor civili din Peterburg” – „Зодчий” („Arhitectul”) și „Строитель” („Constructorul”) în care se publica, în detaliu, informație despre noutățile din domeniu construcției și ingineriei – despre sistemul de încălzire, ventilare, electrificare a încăperilor, despre noile tehnologii în obținerea anumitor materiale „economice” (betonul), cu respectarea „formulei” – compoziție, proporție, aplicare, preparare), și pe care, după posibilități, încerca să le implementeze în practică.

Referințe bibliografice:

1. Горюнов, В.С.; Тубли, М.П. *Архитектура эпохи модерна. Концепции. Направления. Мастера*. С Петербург: Стройиздат СПб, 1994, p. 60, [online]. [Accesat: 20.05.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: http://books.totalarch.com/architecture_of_epoch_art_nouveau_concepts_directions_masters; Зодчий, 1900, № 3. Редактор В.В. Звальдг. С.П.Б., 1900, p. 105-115.
2. *Зодчий*, 1900, № 8. Редактор В.В. Звальдг. С.П.Б., 1900, c. 97.
3. Grati, A.; Șlapac, M.; Ceastina, A. *Alexandru Bernardazzi: Contribuții la estetica orașului Chișinău*. În: „Dialogica. Revistă d studii culturale și literatură”, nr. 1, 2021, p. 6-23.

4. Colesnic, I. *Orașul din inima noastră*. În: „Retrospectivă Chișinău”, Chișinău, 2011, p. 4, [online]. [Accesat: 20.09.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://chisinauorasulmeu.wordpress.com/category/arhitecti/page/3/>

5. Ионкис, Грета. *Утраченный воздух. О застройке Кишинёва при Карле IIIмиде*. În: „Carol Schmidt – 170 de ani de la naștere”. Culegere de articole. Biblioteca Municipală „B.P. Hașdeu” Chișinău, 2016, p. 42.

6. Ceastina, Alla. *The well-known architect Alexander Iosifovich Bernardazzi (1831–1907) (on the occasion of the 190th anniversary)*. În: „Dialogica. Revistă d studii culturale și literatură”, nr. 1, 2021, p. 24-31.

7. Tabuncic, S. *Neamul Purcel în trecutul Chișinăului*. 2015, p. 143, [online]. [Accesat: 10.11.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Neamul%20Purcel%20in%20trecutul%20Chisinaului.pdf

8. *Arhitectura, evoluție, stiluri, personalități. De la Renaștere la secolul XIX*. București: Editura Litera Internațional, 2010, p. 343.

9. Nesterov, T. *Monumente de arhitectură din Chișinău – între autenticitate și improvizare postbelică*. În: „Arta. Seria Arte vizuale, Arte plastice, Arhitectură”, Vol. XXVII, nr. 1, 2018, Chișinău, 2018, p. 56.

10. Turcanu, C.R. *Sfârșitul arhitecturii clasice. Arhitectura inginerilor*. 2014, [online]. [Accesat: 20.09.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://cursarhitectura.wordpress.com/curs-6-sfarsitul-arhitecturii-clasice-arhitectura-inginerilor-art-nouveau-art-deco-avangardele-constructivismul-si-modernismul-interbelic/>

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.